

BITKA NA VISU – USMENA HISTORIJA

(Izlaganje sa javne prezentacije ideje i nacрта projekta,
održane 7. augusta 2007. u Gračanici)

EDIN ŠAKOVIĆ
.....

BITKA NA Visu predstavlja jedan od najznačajnijih događaja iz perioda odbrambeno-oslobodilačkog rata 1992.-1995. na prostorima općine Gračanica i šire regije, ali ujedno i jedan od najznačajnijih historijskih datuma u našoj lokalnoj povijesti uopće. Danas, kada obilježavamo trinaestu godišnjicu od oslobađanja Visa, najdominantnije kote na Trebavi i jednog od najzloglasnijih agresorskih utvrđenja u ovom dijelu Bosne, prezentiramo projekt pod radnim naslovom “Bitka na Visu – usmena historija”. Nosioci projekta su Redakcija Časopisa za kulturnu historiju – „Gračanički glasnik“ i Bosanski kulturni centar u Gračanici.

A) OSNOVE PROJEKTA

Projekt „Bitka na Visu – usmena historija“ predstavlja, u osnovi, prikupljanje usmenih svjedočanstava neposrednih učesnika bitke na Visu, primjenom metode usmene historije, te njihovu obradu i arhiviranje, kao i odabir i publiciranje u vidu posebne monografije.

USMENA HISTORIJA – POJAM I ZNAČAJ

Usmena historija (*oral history*) je historiofilska metoda koja koristi intervjue sa živim svjedocima vremena koje se istražuje. Usmena historija i stvaranje memoarske građe potrebni su ne samo radi prikupljanja manje poznatih činjenica, nego i

radi dobivanja informacija o općoj klimi, ugodaju i ambijentu, te načinu razmišljanja i djelovanja u pojedinim situacijama, što se iz službenih dokumenata vrlo teško razumije i spoznaje. Pored toga, oralna historija nudi gledišta i perspektive ljudi koji su izostavljeni iz historijskih zapisa, te omogućava da i subjektivno doživljena povijest “malog čovjeka” dođe do izražaja. Ovo je posebno bitno kada se uzme u obzir da u modernoj svjetskoj historiografiji veliku popularnost ima pristup nazvan “Historija odozdo” (engl. *History from below*), koji se razvio pod utjecajem francuske strukturalne historiografije (škole Analista) i koji se fokusira na perspektive običnih pojedinaca unutar društva, pripadnika nediferenciranih masa, tj. običnih ljudi iz naroda koji ne pripadaju političkim i društvenim elitama.

“Historija odozdo”, ili “Škola nesaslušanih glasova”, kako se taj pristup još naziva, postaje popularna i u savremenoj vojnoj historiji, gdje izjave i kazivanja običnih vojnika dobivaju posebnu težinu, čak i veću nego memoari vojnih zapovjednika i političkih vođa. Svjedoče to i mnogobrojni projekti usmene historije na prikupljanju iskaza veterana Drugog svjetskog rata, ratnih sukoba 50-tih godina, Vijetnamskog rata, itd., posebno razvijeni u SAD-u, Zapadnoj Europi, kao i ostalim zemljama svijeta.

USMENA HISTORIJA U BOSNI I HERCEGOVINI

Usmena historija kao naučno-istraživačka metoda u Bosni i Hercegovini je još uvijek prilično nepoznata. Iako postoji dosta prostora za upotrebu ove metode u proučavanju historije naše zemlje u 20. stoljeću, ona je uglavnom ograničena na viktimološka istraživanja. To važi i za literaturu o periodu agresije na Bosnu i Hercegovinu 1992.-1995. Generalno, od Daytonskog sporazuma do danas, dominirala je povijesno-publicistička i memoarska literatura o tom periodu, odnosno knjige istaknutijih vojnih i političkih dužnosnika, novinara i analitičara, a u znatno manjoj mjeri – i djela historičara po struci. Pogledi na ratni period iz perspektive ratnih veterana – običnih boraca, uprkos historiografskoj praksi i općoj popularnosti u svjetskim okvirima, u Bosni i Hercegovini su ostali uglavnom nepoznati.

Jedan od rijetkih primjera takvih pogleda jeste i životna priča Saudina Bećirevića, borca s Gazinog Hana u Sarajevu. U proljeće 2005. godine, g. Bećirević je otvorio web-blog “Bore oko očiju” (na blog-servisu www.blogger.ba), na kojem je počeo objavljivati priređene zapise iz svog ratnog dnevnika. Priča o borcu Armije RBiH, koji je u rat ušao kao tinejdžer, boravio na linijama fronta od Gazinog Hana do Otesa, potom prešao u diverzante i obišao veći broj ratišta u Bosni i Hercegovini; koji, povrh svega, piše krajnje iskreno i objektivno, bez mržnje, patetike i samohvalisanja, ali i sa kritičkim pogledom na sve negativne pojave koje su obični borci osjetili (poput korumpiranosti i nepoštenja logističara i “povjerenika”, nesposobnosti i samoljublja pojedinih oficira, itd.) izazvala je veliki interes, kako čitatelja iz Bosne i Hercegovine, tako i drugih zemalja bivše Jugoslavije, pa i inostranstva.

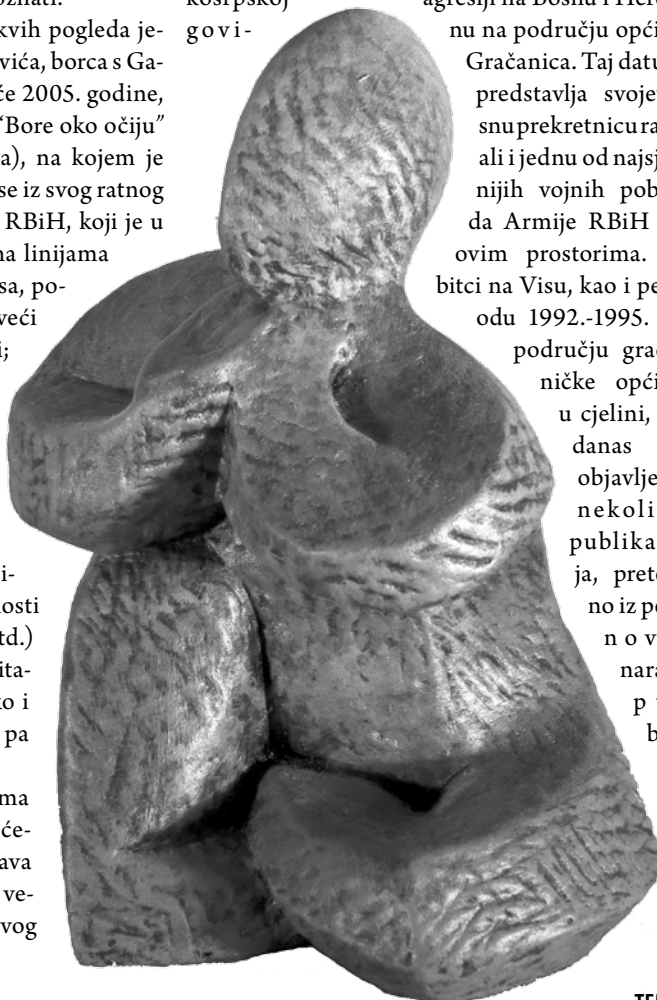
Do danas, spomenuti blog ima preko 485.000 posjeta i najposjećeniji je blog u BH blogosferi. Pojava ovog bloga motivirala je još neke veterane Armije RBiH da putem ovog

internet-medija iznesu svoje doživljaje. Ispunivši obećanje dato prijatelju koji je u ratu poginuo, da će svoje dnevničke zapise štampati kao knjigu, g. Bećirević je u proljeće 2007. godine prikupio sredstva, našao izdavača i objavio knjigu “Bore oko očiju – dnevnik bosanskog vojnika”. Prepuna dvorana Doma mladih, prilikom promocije ove knjige (jedan od promotora bio je i general Jovan Divjak) pokazuje da je bosansko-hercegovačka javnost i čitalačka publika itekako zainteresirana za priče običnih vojnika, koji su ratna zbivanja posmatrali iz prve ruke i u njima učestvovali. To potvrđuju i izvještaji iz knjižara o prodaji ove knjige.

BITKA NA VISU – PRIMJENA METODE USMENE HISTORIJE

Bitka na Visu je jedan od ključnih momenata odbrambeno-oslobodilačkog rata i otpora velikosrpskoj agresiji na Bosnu i Hercegovinu na području općine

Gračanica. Taj datum predstavlja svojevrsnu prekretnicu rata, ali i jednu od najsjačajnijih vojnih pobjeda Armije RBiH na ovim prostorima. O bitci na Visu, kao i periodu 1992.-1995. na području gračanické općine u cjelini, do danas je objavljeno nekoliko publikacija, pretežno iz pera novinara i bli-

cista (Omer Delić, Izudin Duraković, Mirzet Hamzić), u manjoj mjeri i historičara (mr. Omer Hamzić), kao i ratnih komandanata (Osman Puškar, Ibro Nurikić, Tarik Nuhanović). U cjelini gledano, u svim tim djelima dominira više informativni i povijesno-publicistički, nego strogo znanstveni, odnosno historiografski pristup, što je razumljivo s obzirom na vrijeme i uvjete u kojima su ta djela nastajala.

S obzirom da je primarna arhivska građa još uvijek nedostupna, u skorijoj budućnosti se također ne mogu očekivati historiografska djela o tom razdoblju naše povijesti. Međutim, u periodu u kojem su istraživačima i historičarima uskraćeni arhivski dokumenti (u tradicionalnoj historiografiji najvažniji historijski izvori), primjena znanstvenih metoda poput usmene historije ima puno opravdanje. S aspekta tradicionalne historiografije, prikupljanje usmenih iskaza može djelomično nadomjestiti privremeni nedostatak arhivskih izvora, a u budućem vremenu, kada arhivi i arhivski fondovi budu otvoreni i pristupačni za istraživanje, prikupljeni će iskazi bitno nadopunjavati arhivske dokumente. S druge strane, primjena ove metode na istraživanje razdoblja 1992.-1995. na području Gračanice, a posebno značajnih događaja poput bitke na Visu, znači i uvažavanje savremenih trendova u svjetskoj historijskoj znanosti, prije svega pristupa "Historija odozdo" i stavljanje težišta istraživanja na tzv. "malog čovjeka" – u konkretnom slučaju, na obične borce kao neposredne svjedoke, što u bosansko-hercegovačkim okvirima u ovom trenutku predstavlja možda i jedinstven primjer.

Projekt „Bitka na Visu – usmena historija“ bio bi, dakle, primarno usmjeren prema *običnim borcima*, ljudima koji su u općem poslijeratnom sivilu potisnuti na margine društvenih zbivanja. Njima bi se ovdje dala "glavna uloga" i središnje mjesto. Saslušala bi se i zabilježila njihova priča, opis događaja iz njihove perspektive, njihovo mišljenje i osobna drama. Pored historiografske, memorijalne i općekulturne vrijednosti takvih svjedočanstava, držimo da bi ovaj projekt za neke od veterana možda predstavljao i naznaku da oni i njihove ratne zasluge nisu potpuno zaboravljeni. Iskazi boraca nisu bitni samo sa rekonstruktivne i faktografske tačke gledišta, nego i sa one inter-

pretativne. Te bi ljude trebalo ohrabriti da o svom učešću u bitci na Visu i odbrani od agresije uopće, govore otvoreno, da opišu ono što su vidjeli i doživjeli, te da iznesu vlastite ocjene o onome što se događalo u tom vremenu.

Bitno je napomenuti da ovaj projekt i metodološki pristup koji se u njemu primjenjuje – time što u skladu sa modernim historiografskim trendovima naglasak stavlja na ljude koji nisu pripadnici malobrojne rukovodeće elite – *nema za cilj marginalizirati ili umanjiti značaj i ulogu komandanata*. Ono što prvenstveno zanima usmenu historiju, nisu nečiji politički stavovi ili stručne analize, već niz događaja koje su ljudi proživjeli na sopstvenoj koži, ona neslužbena, *individualna* priča ljudi koji su učestvovali u vremenu i događaju koji se istražuje – u konkretnom slučaju, bitci na Visu. Naravno, u finalizaciji ovog projekta, prilikom izrade monografije, predviđeno je da u jednom širem, uvodnom dijelu budu objavljeni stručni osvrti ratnih komandanata, koji ne bi bili čisto memoarske prirode, nego bi se njihovim autorima ostavio prostor da s ove vremenske distance o bitci na Visu pišu na jedan seriozniji i studiozniji način od onoga što bi rekli obični borci.

B) CILJEVI PROJEKTA

Projekt „Bitka na Visu – usmena historija“ ima dva osnovna cilja:

Formiranje zbirke memoarske građe neposrednih učesnika bitke. Zbirka bi obuhvaćala audio-snimke i transkripte, a bila bi organizaciono vezana za zavičajnu biblioteku Bosanskog kulturnog centra Gračanica, odnosno Zavičajno-muzejske zbirke i galerije. Kao takva, zbirka bi predstavljala fond historijskih izvora koji se ne bi mogli zaobići ni u jednom budućem znanstvenom i historiografskom projektu koji bi se odnosio ne samo na bitku na Visu, već i na sveukupna zbivanja na području općine Gračanica 1992.-1995. godine.

Privedivanje i publiciranje svjedočanstava u posebnoj monografiji. Monografija bi uz prigodno grafičko uređenje i odabrane ratne fotografije predstavljala jedno reprezentativno djelo o bitci na Visu, ali i cjelokupnom periodu otpora velikosrpskoj agresiji 1992.-1995. na području općine Gračanica, a ujedno bi bila i posebna vrsta spomenika svim ljudima koji su kroz Bitku na Visu uzeli učešća u jednoj od najsvjetlijih epi-

zoda odbrambeno-oslobodilačkog rata na ovim prostorima.

Razumije se, u monografiji vjerovatno neće biti moguće publicirati sva prikupljena svjedočanstva, tako da će biti odabrana i priređena ona najinteresantnija i historijski najvrjednija, iako se često kaže da u usmenoj historiji u biti nema nezanimljivih svjedočanstava.

C) REALIZACIJA PROJEKTA

Projekt “Bitka na Visu – usmena historija” realizirao bi se u tri faze. U pripreмноj fazi, bili bi okončani poslovi organizaciono-tehničke prirode, formiran istraživački tim, definirani zadaci, plan istraživanja itd. Druga, istraživačka faza obuhvaća terenski rad i snimanje intervjuva, te njihovu obradu i arhiviranje, dok bi se u trećoj fazi radilo na monografiji, odnosno zadacima koji su vezani za izradu i publiciranje monografije.

PRIPREMA

U pripreмноj fazi, obavile bi se neke osnovne aktivnosti, poput formiranja istraživačkog tima, razrade plana istraživanja i definiranja zadataka, proučavanja odgovarajućih materijala, uputstava i priručnika vezanih za metodologiju oralne historije, nabavke nužne opreme i rješavanja finansijskih okvira i pokrivanja potrebnih izdataka, zatim dogovora o koordinaciji s boračkim udruženjima, Općinom Gračanica, kao i drugim osobama, institucijama i organizacijama koji bi podržali projekt, itd. Istraživački tim bi se sastojao minimalno od tri člana, koji bi obavljali terenski dio posla. Na obradi prikupljenog materijala, selekciji, arhiviranju i transkripciji dodatno bi se, ovisno o potrebama, angažirao jedan do dva saradnika. Pod nužnom opremom se podrazumijeva kvalitetan digitalni diktafon s dovoljno velikom memorijom i eksternim mikrofonom, obični audio-tape diktafon s eksternim mikrofonom i dovoljnom količinom audio-kaseta, kao i solidan digitalni foto-aparat. S obzirom da se u metodologiji usmene historije pored audio-snimanja koriste i video-snimanja, odnosno video-intervjui kao krajnji rezultat, ukoliko budu postojali objektivni uvjeti, s odabranim krugom sugovornika bio bi obavljen drugi krug razgovora i snimanja, ovaj put na odgovarajuće video-medije.

ISTRAŽIVAČKA FAZA

Prvi korak u ovoj fazi projekta predstavlja *utvr-*

đivanje sagovornika i ostvarivanje kontakta s njima. Ovaj korak bi se realizirao u prvom redu u saradnji sa boračkim organizacijama, koje bi preko svojih lokanih ogranaka informirale svoje članove o ovom projektu i pozvale ih na saradnju, a potom obavijestile istraživački tim, koji bi onda kontaktirao potencijalne sugovornike i dogovorio detalje u vezi s vremenom, datumom i lokacijom snimanja. Budući da ima dosta učesnika bitke na Visu koji nisu uključeni u rad neke od boračkih organizacija, vjerovatno će se ukazati potreba za angažiranjem dodatnih saradnika na terenu, koji bi pronalazili sugovornike i o tome informirali istraživački tim. S obzirom na društveno-političke prilike u kojima živimo, postoji opravdana bojazan da će mnogi potencijalni sugovornici nerado pristati na intervju ili ga unaprijed odbiti. Stoga bi boračka udruženja trebala aktivnije pozivati svoje članove na saradnju, objasniti im značaj projekta, itd.. Također, i druge organizacije, institucije i pojedinci koji bi u načelu podržali ovaj projekt, trebali bi se angažirati na pridobijanju potencijalnih sugovornika.

Drugi korak u ovoj fazi predstavlja sam *terenski rad*, odnosno *snimanje intervjuva*. Svakog sagovornika s kojim bi bio ostvaren kontakt i koji bi pristao na intervju, posjetio bi istraživački tim angažiran na realizaciji projekta. Razgovor sa svjedokom bi bio obavljen u formi intervjuva ili pak slobodnog razgovora i snimanja usmene izjave (naravno, uz dodatna pitanja), ovisno o njegovoj želji i mogućnostima. U intervjuima, središnju pažnju treba, svakako, posvetiti bitki na Visu – od pripreme operacije, početka, izvođenja – sve to, naravno, iz perspektive sagovornika. Međutim, sam intervju, odnosno snimljena izjava treba da sadrži i najosnovnije biografske podatke svjedoka, kao i kraći osvrt (barem u nekoliko rečenica) na njegov ratni put do početka bitke na Visu, eventualno učešće u pripremi odbrane, kao i poslije bitke na Visu, do završetka rata i demobilizacije.

Prilikom dogovora za intervju, intervjuiranim bi bio ponuđen ugovor o uvjetima korištenja intervjuva i transkripta. Svjedocima bi se ostavila mogućnost da njihovi intervjui ostanu anonimni, stalno ili samo određeni vremenski period ili pak da se na korištenje njihove snimljene izjave postavi određeno vremensko ograničenje. Među-

Šehidsko spomen-obilježje na Visu

tim, anonimni i na sličan način ograničeni intervjui ne bi se pojavili u knjizi – monografiji. Intervju sa svjedocima ne bi trebao da traje više od dva sata, s čime bi svjedoci u početku bili upoznati.

Ukoliko bi nekome od njih, eventualno, trebalo više vremena za razgovor, ovaj rok se može produžiti ili dogovoriti još jedan dodatni intervju. Isto tako, sugovornici bi se zamolili da istraživač-

kom timu, ukoliko posjeduju, stave na raspolaganje neke fotografije, dokumente i zapise iz ratnog perioda, koje bi se nakon skeniranja i fotokopiranja vraćale vlasnicima. Prilikom snimanja intervjua, praksa je da se napravi i nekoliko fotografija, samog razgovora i sugovornika. Intervju bi se snimao u dvije verzije, na običnu audio-traku, te u digitalnoj formi.

Treći korak u ovoj fazi predstavlja *obrada snimljenog materijala i formiranje dokumentacione zbirke*. Snimljeni audio-materijali bi se, u skladu s metodologijom usmene historije, umnožili u dvije “master” verzije (i na audio-traci i na digitalnim medijima), te odgovarajući broj kopija namijenjenih korištenju, a istovremeno bi se načinile i dvije verzije transkripta – doslovni i uređeni. Snimci i transkripti bi se potom arhivistički sredili u posebnu dokumentacijsku zbirku, koja bi bila predana na čuvanje Bosanskom kulturnom centru Gračanica, a po jedan primjerak audio-snimaka i transkripta bio bi ponuđen i Arhivu Tuzlanskog kantona. Ovi bi se materijali u budućnosti koristili u istraživačke i edukativne svrhe, za snimanje dokumentarnih radio-emisija, filmova, itd.

RAD NA MONOGRAFIJI

Ova faza projekta predstavlja njegovu finalizaciju i njegov, na određen način, ekspozicioni dio. U osnovi, ova faza podrazumijeva nekoliko aktivnosti: odabir najinteresantnijih i najvrjednijih zabilježenih iskaza, utvrđivanje konačne koncepcije i izgleda monografije, rad na pripremi monografije (uključujući tehnički dio, lektorsko-reaktorski dio, grafičku pripremu, prijelom, itd.), te njezino objavljivanje. U ovoj fazi projekta imenovao bi se i poseban savjet monografije – sastavljen prvenstveno od predstavnika boračkih organizacija, ratnih komandanata, te predstavnika općinske vlasti i Bosanskog kulturnog centra, koji bi “nadgledao” i pomagao rad istraživačkog tima. Istraživački tim, eventualno proširen sa još par ljudi iz struke, krenuo bi sa konkretnim aktivnostima na izradi monografije. U prvom redu, to bi bila selekcija snimljenog materijala i *odabir naj-*

vrjednijih i najinteresantnijih svjedočanstava. Svaki odabrani transkript potrebno je, potom, redaktorski obraditi i prirediti, kako u monografiji ne bi zadržao formu intervjua, već jednog zaokruženog memoarskog rada. Tako priređeni transkripti potom bi se poslali intervjuiranom sugovorniku, radi uvida i autorizacije. Sugovornici čiji bi intervjui bili odabrani za monografiju, imali bi pravo da njihove priređene verzije donekle izmijene i dopune, pri čemu, naravno, ne bi nikako smjelo doći do suštinskih izmjena. Nakon autorizacije, radovi bi bili spremni za uvrštavanje u monografiju, potpisani imenom i prezimenom prethodno intervjuiranog.

Nakon tog posla, pristupilo bi se konačnom *utvrđivanju koncepcije* i naslova monografije, u dogovoru s imenovanim savjetom. Monografija bi se u osnovi trebala sastojati iz dva dijela. U prvom, uvodnom dijelu, koji ne bi trebao da prelazi više od četvrtine do trećine ukupnog broja strana, bio bi objavljen najmanje jedan rad s historiografskim pristupom, koji bi objasnio čitatelju planiranje, tok i značaj bitke na Visu. Također, tu bi se – kako je prethodno istaknuto – objavili osvrti ratnih komandanata Drugog korpusa, Operativne grupe 2, te komandanata čije su brigade (dijelovi) uzeli učešća u bitci, a po mogućnosti i komandanata bataljona, angažiranih u operaciji. Ostatak knjige bi se sastojao iz svjedočenja neposrednih učesnika bitke – boraca (vojnika) i nižih starješina. Monografija bi se obogatila odabranim ratnim fotografijama. Iskoristile bi se ne samo dokumentarne fotografije s dijela fronta oko Visa, snimljene u danima bitke i neposredno nakon nje, već i odabrane fotografije snimljene na širem području Gračanice 1992.-1995., pri čemu bi naglasak trebalo staviti ne na dokumentaristički i reportažni, već na umjetnički i estetski aspekt, što bi se pojačalo njihovom obradom u odgovarajućim računalnim programima. Također, tu bi se mogli dodati i drugi prilozi (faksimili dokumenata, prikaz borbenog poretka jedinica ARBiH i VRS na dijelu ratišta oko Visa, itd.).